

Tijdens deze digitale bijeenkomst zijn ongeveer 150 individuele vragen gesteld en opmerkingen geplaatst. Deze vragen en opmerkingen hebben we (zo goed mogelijk) gecategoriseerd, samengevoegd en voor een betere leesbaarheid soms anders geformuleerd.

Uitvoeringsprogramma Fryslân

- 1. In hoeverre zijn de plannen in het uitvoeringsprogramma Stikstof (hierna: UPS) door de provincie en de sectoren samen opgesteld?**
Het UPS is besproken in zowel de PCLG als in de dialoogsessies waarin alle betrokken sectoren vertegenwoordigd zijn.
- 2. De Wet van 10 maart 2021 tot wijziging van de Wet natuurbescherming (hierna: Wnb) en de Omgevingswet spreekt over de habitatgebieden binnen Natura 2000-gebieden. In art. 1.12 fa staan ook opdrachten voor de sector Natuur. Waarom wordt dit niet genoemd in de provinciale UPS?**
Dit staat in het uitvoeringsprogramma Natuur. Ook in het [UPS](#) (hoofdstuk 3) is een hoofdstuk geweid aan natuurherstel.
- 3. De gesprekken met het Friese Landbouw Collectief staan al weken on hold. Een van de redenen is de onduidelijk binnen de UPS, waar ook geen tekst is gewijd aan de 2e sector van Friesland namelijk Recreatie. Geeft ook veel NOX uitstoot!**
Recreatie is geen subcategorie in AERIUS, daarom is het lastig te beoordelen hoe groot deze sector is in termen van uitstoot. Het is zeker niet de 2^e sector op grond van stikstofuitstoot. Een recreatief ondernemer heeft ook een vergunning nodig als hij stikstofdepositie veroorzaakt door b.v. verkeersbewegingen.
- 4. Als de provincie het wettelijk kader hanteert dan is er alle redenen om in de Wet art. 1.12 f en fa 100% in te vullen en niet alleen naar de boeren te kijken, maar ook de natuur terug te brengen in de staat van 7 december 2004, lijkt me.**
Terecht punt. In het UPS wordt er zeker ook naar andere sectoren gekeken en ook het Rijk roepen wij op om snel met plannen voor andere sectoren te komen. Voor de natuur in de Natura 2000-gebieden gaat het om de gunstige staat van instandhouding en andere gemaakte afspraken van/over habitattypen en soorten gerelateerd aan de aanwijsdatum.
- 5. Mobiliteit blijkt in de laatste onderzoeken veel meer N te leveren dan nu formeel wordt gepresenteerd. Worden de provinciale percentages in deze aangepast?**
Cijfers worden voortdurend aangepast aan de nieuwste inzichten. Als er gevalideerde uitkomsten zijn zal AERIUS daar zeker op aangepast worden. Let wel, de cijfers in AERIUS lopen 2 jaar achter vanwege het feit dat het om veel informatiestromen gaat en de validatie tijd kost.
- 6. Wat betekent 'laaghangend fruit'?**
Eenvoudig te realiseren stikstof reducerende maatregelen zoals bijvoorbeeld; meer weidegang, eiwitarmere rantsoenen, water verdund uitrijden van mest, etc.

7. Er wordt gesproken over N-uitstoot en "neerslag". Het maakt nogal wat uit welke vorm dat is, vanuit de landbouw is een andere vorm dan bijvoorbeeld vanuit het verkeer.
Het is duidelijk dat er verschillen tussen ammoniak (NH₃, voornamelijk uit landbouw) en Stikstofoxiden (NO_x, voornaamste stikstofbron uit verbranding van fossiele energie) zijn. De modellen houden rekening met die verschillen.
8. Nederland was tijdens de lockdown qua luchtkwaliteit het schoonst sinds jaren en de boeren werkten zich in diezelfde periode een slag in de rondte met hun voorjaarswerkzaamheden. Is daar een verklaring voor?
Het is duidelijk dat naast NH₃ ook NO_x uit verbranding van fossiele brandstoffen een bijdrage levert in de stikstofproblematiek. Doordat er veel minder gevlogen en gereden werd was de luchtkwaliteit beter.
9. De agrarische sector heeft sinds de jaren 90 al zo'n 68 % stikstofuitstoot gereduceerd, andere sectoren zijn alleen maar gestegen in de uitstoot.
Dat is niet juist. Sinds 1990 zijn zowel NH₃ als NO_x gedaald. Waarbij moet worden opgemerkt dat de daling van agrarische NH₃ na 2012 stagneerde en zelfs weer iets opliep. Dit wordt goed uitgelegd in het artikel: [Het stikstofprobleem is echt Nederlands, uitgelegd in acht grafieken \(nos.nl\)](#)
10. Bij mobiliteit hoort ook vliegverkeer. Er zou in 2014 een wet aangenomen worden dat de kerosine geen zwavel meer zou mogen bevatten. Die wet is niet doorgegaan. Zwavel vormt met ammoniak een verbinding die verzuring in bodem veroorzaakt. Wat denkt u van de straaljagers in Fryslân en overig vliegverkeer. Moet dit niet meegenomen worden in berekening en de opgave?
Ook vliegverkeer wordt meegenomen in de modellen. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat deze tot een hoogte van 3000 voet (914 meter) wordt meegenomen, daarboven niet. Reductie van uitstoot van vliegverkeer is een van de sporen uit de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering, hier wordt door het Rijk dus wel op ingezet.
11. Moeten alle sectoren (evenredig) bijdragen aan stikstofreductie?
De last van de stikstofreductie moet evenredig verdeeld worden.
12. Hoe kijkt de provincie aan tegen de sociaal/economische impact van de stikstofaanpak op het platteland, en met name in Zuidoost Fryslân? Wat gaat de provincie dan doen om de verloedering tegen te gaan?
Er wordt op dit moment onderzoek gedaan naar de sociaaleconomische impact van de stikstofaanpak waarbij extra aandacht uitgaat naar risico's voor leegloopgebieden. De uitkomsten worden in oktober verwacht.
13. Wat is er geborgd aan de doelen uit het UPS?
De wet verlangt van ons een geborgde reductie van de stikstofemissies. Het UPS kent geen verplichtend karakter. De geborgde reductie die noodzakelijk is moet komen van de te nemen maatregelen.

- 14. Er wordt continue gesproken over de natuur, maar niemand kan vertellen hoe de natuur er daadwerkelijk bij ligt (behalve vanaf een bureau achter de computer) en wat er dan evt. anders moet en hoe.**

In de natuur wordt veel aan monitoring gedaan. Ook in Natura 2000-gebieden. Op vele manieren wordt de staat van de natuur beoordeeld, via PQ-onderzoek, vlakdekkende vegetatiekarteringen, soortenmonitoring etc. Elke 6 jaar brengt NL een rapport daarover uit, de laatste was in 2019 [WOT-brochure Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019.PDF \(natura2000.nl\)](#)

- 15. Mogen de boeren aannemen dat de staat van de natuur zoals deze is vastgesteld op 7 december 2004 het uitgangspunt is?**

Per gebied geldt de aanwijzdatum en de staat van de natuur op dat moment als uitgangspunt, hierop zijn de instandhoudingsdoelen gebaseerd. Voor veel gebieden 2004 de referentiedatum maar er zijn ook andere data, alle aanwijzdata zijn te vinden op [Natura 2000 gebieden | natura 2000](#). Daarnaast zijn er doelstellingen vastgelegd. In sommige gevallen worden we geacht om kwaliteit te verbeteren of oppervlak te vergroten.

- 16. Friesland heeft Van der Wal gevraagd om Natura –2000-gebied Aldegeaster Brekken, Fluessen e.o. niet stikstof gevoelig te maken. Van der Wal wil dat niet, dus die gebieden zijn wat haar betreft wel stikstof gevoelig! Hoe staat de provincie hier nu in?**

Provincie Fryslân staat er niet achter om meer gebieden als stikstofgevoelig aan te merken gezien de impact hiervan voor ondernemers. De reactie van provincie Fryslân hierop is terug te lezen in een [brief die de provincie aan de minister heeft gestuurd](#).

- 17. Hoe kan ik stikstof aantasting zien?**

Een overdaad aan vermessing en verzuring in gevoelige habitats kan zich op verschillende manieren openbaren. Het dichtgroeien van heide met grassen of berken, het afsterven van jeneverbessen, overmatige eikensterfte, een overdaad van bramen en brandnetels in een voedselarme habitat zijn hier enkele voorbeelden van. Deze planten en veranderingen in plantengroei zijn vaak een indicatie van de gesteldheid in de bodem.

- 18. De officiële rapportages van Nederland aan de EU over de staat van natuurgebieden volgens de standaard rapportage formulieren (SDF) die de EU daarvoor opgeeft te gebruiken, worden niet gebruikt voor beoordeling. Wel hebben de natuurorganisaties extra soorten en doelen erbij gesteld en op een of andere manier erdoor geijagd, waardoor nu zelfs bestaand gebruik niet meer vergunningsvrij is? Dat kan toch niet!**

Er wordt veel gerapporteerd over de staat van de Nederlandse natuur. De meest recente rapportage aan Brussel is de rapportage van 2019 ([WOT-brochure Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019.PDF \(natura2000.nl\)](#)). In deze rapportage is te lezen: "De Nederlandse rapportages geven eenzelfde beeld als andere publicaties over de Nederlandse natuur. Voor bepaalde vogels, soorten en habitattypen zijn positieve ontwikkelingen zichtbaar, maar gemiddeld genomen gaat het nog niet goed met de natuur in Nederland"

19. Het gaat om natuurherstel wordt ons wijsgemaakt. Wanneer zijn jullie tevreden over de stand van de natuur? Is er wel een einddoel in dit hele verhaal?

De doelen die we moeten behalen zijn per Natura 2000-gebied vastgelegd in het aanwijfsbesluit en beheerplan. Deze zijn openbaar raadpleegbaar via [Natura 2000 | natura 2000](#).

20. Hoe kan het dat de natuurorganisaties juist meer onhoudbare natuur hebben gecreëerd sinds de aanwijzing. Dus niet instandhouding maar juist erbij maken ervan, en daardoor nu de maatschappij gijzelen met daaraan verbonden voor ons type land onhaalbare doelen voor aanwonenden?

Natuurorganisaties kunnen niet naar eigen wens natuurdoelen binnen Natura 2000-gebieden wijzigen. Nederland was verplicht om instandhoudingsdoelen en N2000 gebieden vast te leggen. De doelen die we moeten behalen (instandhouding en soms ook uitbreiding en/of toename van de kwaliteit) zijn per Natura 2000-gebied vastgelegd in het aanwijfsbesluit en beheerplan. Deze zijn openbaar raadpleegbaar via [Natura 2000 | natura 2000](#).

21. Worden er ook vragen gesteld over het beheer dat gevoerd wordt door natuurorganisaties? Betekent het dat het vee in de natuurgebieden volgens het kaartje ook met 90% wordt gereduceerd? En wat moet er hersteld worden? Is het niet hun eigen wanbeleid dat leidt tot deze ellende? En willen we als provincie in Zuidoost Friesland 1 grote zandverstuiving aanleggen?

Er wordt ook naar beheer en beheermaatregelen gekeken. Als vee ingezet wordt als natuurlijke grasmaaiers voeren deze dieren meer stikstof af dan dat ze aanvoeren. Alle te nemen herstelmaatregelen zijn vastgelegd in de beheerplannen N2000, deze zijn te raadplegen via [Natura 2000 gebieden | natura 2000](#).

22. Voor het "goede gesprek" is het misschien goed om de huidige te grote aantallen ganzen vs. stikstof ter discussie te stellen. Natuurorganisaties voeren geen beheer uit op dit soort boventallige soorten en hun negatieve inwerking op hun eigen natuurdoelen en biotopen.

Natuurorganisaties voeren op plekken wel beleid om de ganzenpopulatie niet verder toe te laten nemen of zelfs te reduceren. Niet op alle plekken vormen ganzen een bedreiging voor de biodiversiteit. Daar waar een overpopulatie van dieren beperkend is voor het behalen van natuurdoelen bestaat de mogelijkheid om in te grijpen mits goed gemotiveerd.

23. Er zijn zoveel ganzen in Friesland die ook stikstof uitstoten... alle ganzen eerst maar weg?

Volgens experts van het RIVM verhouden 65 ganzen zich tot 1 koe wat stikstofuitstoot betreft. In Fryslân zijn volgens tellingen ca. 57.000 ganzen. Dit staat volgens bovengenoemde berekening gelijk aan ca. 880 koeien, tegenover de ca. 250.000 melkkoeien (excl. jongvee) die Fryslân telt. Ganzen hebben dus geen grote 'stikstofvoetprint' en zijn zodoende dus geen grote speler in het terugdringen van de stikstofuitstoot, in tegenstelling tot de melkveekoeien.

24. Vanaf het moment van de aanwijzing van de habitatgebieden, ging ook de bescherming van die gebieden in. Een nulmeting (stand van de natuur) had toen plaats moeten vinden. Daarna monitoring.

Dat is ook gebeurd. De stand van de natuur is op het moment van aanwijzing vastgelegd in een gevalideerde T0 kaart. Op dit moment wordt er gewerkt aan een T1 kaart. Natuurorganisatie hebben de plicht tot het monitoren van de door hun beheerde natuur.

25. Wie heeft duidelijk wat nu de depositie is en vooral wat de bron ervan is?

Dit staat per gebied in de gebiedsanalyses (te raadplegen via: [Gebiedsgerichte aanpak | Fryslân](#)) en is samengevat in de tabel hieronder uit de voortgangsrapportage (te raadplegen onderaan pagina: [Friese aanpak stikstof | Fryslân](#))

Doelgroep	N uit NO _x 2018	N uit NH ₃ 2018	N [Kg] 2018	%sector 2018	N [kg] 2030	%sector 2030
Landbouw	1.626.848	10.952.053	12.578.902	82%	11.144.907	87%
Overige industrie	45.084	12.700	57.784	0,3%	57.784	0,4%
Energiesector	6.477	432	6.908	0,05%	3.454	0,03%
Verkeer en vervoer	1.852.767	137.814	1.990.582	12,9%	955.479	7,4%
Bouw	2.504	166	2.670	0,02%	2.670	0,02%
Afvalverwijdering	59.237	37.066	96.303	0,6%	96.303	0,7%
Drinkwatervoorziening	69	0	69	c.0%	69	c.0%
Riolering en waterzuiveringsinstallaties	2.743	0	2.743	0,02%	2.743	0,02%
Natuur	28.937	0	28.937	0,2%	28.937	0,2%
Chemische Industrie	2.068	0	2.068	0,01%	2.068	0,01%
Consumenten	160.927	394.189	555.116	3,6%	555.116	4,3%
Totaal	3.787.662	11.534.421	15.322.082	100%	12.849.531	100%

Tabel A1: tabel met emissies in Fryslân, totaal en per sector voor NH₃ en NO_x in 2018 en 2030 (Bron: [emissieregistratie.nl](#))

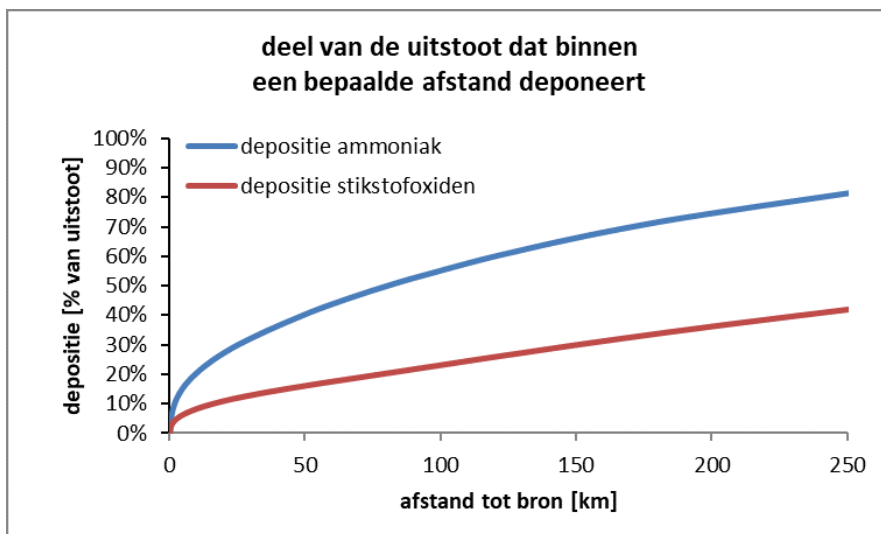
Daarnaast modelleert het AERIUS-model de stikstofdepositie per hexagoon (is één hectare). Daar zitten aannames in maar is de best beschikbare methode om dit inzichtelijk te maken. AERIUS is voor iedereen raadpleegbaar via: [AERIUS | Rekeninstrument voor de leefomgeving](#).

26. De minister heeft in antwoord op Kamervragen gesteld dat NH₃ na ca. 500 meter niet meer te koppelen is aan de bron. Hoe is dit meegenomen in de plannen?
Vanuit een plek in een Natura 2000-gebied is het moeilijk te herleiden van welke bronnen de deposities komen. Andersom is de wetenschappelijke consensus dat zowel NH₃ als NO_x over grote afstand van de bron nog depositie kan veroorzaken. Het eerste is dus vanuit het ontvangende Natura 2000-gebied geredeneerd, het andere vanuit de bron. AERIUS rekent de emissies om tot deposities gebaseerd op de best beschikbare wetenschappelijke kennis en metingen. Het model wordt jaarlijks verbeterd en wordt zo gebruikt bij de plannen.
27. **Probleem Vlieland: de N meetpunten worden door de aalscholvers gebruikt als mestplaats. Dat heb je dus met op afstand "aflezen".**
Het kan zijn dat er vervuiling in de meetpunten optreedt. Daarop wordt gecorrigeerd door RIVM wanneer dat nodig is.
28. **Veel mensen weten dat ammoniak gebonden depositie afbreekt via natuurlijke processen dat is NIET zo voor NO_x gebonden depositie dat verzuurt en bouwt op. Alles aan ammoniak wijten is net even te makkelijk. Het begint met bodemonsters en herkomst analyse.**
Van zowel ammoniak (NH₃) als stikstofoxiden (NO_x) is bekend dat deze een vermestend en verzurend effect hebben. Dit effect is bij ammoniak groter dan bij NO_x maar beiden hebben een effect.
29. **Het wordt tijd dat het gehanteerde rekenmodel Aerius/OPS wordt vrijgegeven voor onderzoek door andere wetenschappers! Erisman weigert dit. Is er wat te verbergen? AERIUS is via een internationale wetenschappelijke review beoordeeld (even geleden). Ook de Commissie Hordijk oordeelde in 2020 dat AERIUS het best beschikbare model is om deposities te modeleren.**
30. **Waarom heeft de provincie Fryslân geen heldere aantoonbare monitoring van de huidige status van de dieren en planten in de natuur in Friesland met een goede onderbouwde 0-meting met bodemanalyses i.p.v. oude onbetrouwbare metingen!**
Er is uitgebreide natuurmonitoring, de gegevens daarvan zijn beschikbaar via NDFF (middels een abonnement). Voor de 11 stikstofgevoelige natuurgebieden in Fryslân zijn gebiedsanalyses gemaakt, te raadplegen via: [Gebiedsgerichte aanpak | Fryslân](#).
31. **Wat verwacht je van de NH₃ concentratie in de lucht na bijvoorbeeld 40% reductie?**
Als de uitstoot met 40% afneemt zullen de concentraties in de lucht ook afnemen en daarmee ook de deposities. De daling van de deposities is afhankelijk van de afstand tot de bronnen en kan variëren.

32. Nh3 gaat tot maximaal 1 km. Is al eens onderzocht door Wageningen

Dat is niet de wetenschappelijke consensus, die gaat uit van een veel verder dragen van de emissies; zie onderstaand [overzicht van RIVM](#).

Reductiedoelen/ stikstofkaart minister van der Wal

33. Het Waddengebied is door aangevoerd slib en ganzenmest niet stikstofgevoelige Natura 2000. Hoe is het dan mogelijk dat de kuststrook moet reduceren?

Provincie Fryslân gaat voornamelijk uit van het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof en die heeft geen gebiedsgerichte doelstelling voor de kuststrook.

34. Dit geldt voor alle Natura 2000-gebieden welke nu plots ook "stikstofgevoelig" zijn...

Ook dit gaat over de kaart van minister v/d Wal, wij gaan in Fryslân uit van ons eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof.

35. Volgens Omzigt is de stikstofwet helemaal niet aangepast, toch berust de brief op een aanpassing. Dat lijkt me onwettig. Heeft de provincie dat ook geconstateerd en kan zij daar haar afstand van de brief niet op baseren?

Het Uitvoeringsprogramma Stikstof van Fryslân gaat niet verder dan wat er volgens de wet aan stikstofreductie van ons verwacht wordt.

36. Is het beruchte stikstofkaartje ingekleurd door de TBO's (red: terrein behorende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en It Fryske Gea) en de provincie? Zo niet door wie dan wel? Er is namelijk afgeweken van het RIVM-advies. Er schijnt wekenlang gepraat te zijn over die stikstofkaart. Heeft de provincie daar bij gezeten?

De TBO's zijn niet betrokken geweest bij de totstandkoming van de kaart. Provincies hebben een beeld ingeleverd bij RIVM. Dat beeld zien wij niet terug op de genoemde kaart.

37. Provincie Drenthe heeft de stikstofkaart terzijde gelegd. Als alle provincies 1 vuist maken, dan zal het kabinet niet anders kunnen dan terug naar de tekentafel gaan met hun kaart. Is de provincie eens met wat het Rijk als doel opgeeft?

Al voor Drenthe dat deed heeft Fryslân aangegeven de kaart terzijde te schuiven en vast te blijven houden aan het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof als basis voor gesprekken met (alle) sectoren om te reduceren.

38. Ik heb geen goed gevoel over de Friese aanpak, in Elsloo werd gezegd als de minister het niet goed vindt dat de provincie dan gaat leveren.

Dat is niet juist. De minister heeft herhaaldelijk aangegeven dat provincies gemotiveerd af kunnen wijken van de richtinggevende doelen. Wel heeft de minister aangegeven dat er uiteindelijk wel wat geleverd zal moeten worden.

39. Hoe kan het hele stikstof verhaal juridisch haalbaar zijn? Zonder metingen, zonder uitgangspunt, zonder einddoel welke meetbaar is...

Juist vanwege gerechtelijke uitspraken is het doorzetten van de neerwaartse trend in stikstofuitstoot noodzakelijk. Daarbij zijn er wel metingen, uitgangspunten en doelen die meetbaar zijn. Die zijn o.a. terug te lezen/ vinden in [het Uitvoeringsprogramma Stikstof van Fryslân](#).

40. Langs de Friese IJsselmeerkust is een zone ingetekend waarin 70% gereduceerd moet worden, omdat volgens de legenda het IJsselmeer stikstofgevoelig zou zijn. Dit is nu nog niet het geval. Ligt dat wel in het verschiep? En wat is de rol van de provincie hierin met betrekking tot de beleidsnota Friese IJsselmeerkust waarin natuur wordt aangewezen langs de kust.

Volgens onze gegevens betreft dit een fout in de kaart.

41. Grote delen van de veengebieden in Friesland moeten 47% reduceren in stikstof. Is veengrond wel stikstofgevoelig? Dan wordt er gesteld dat er NH3 uit de zee komt, dat kan niet volgens deskundigen.

Veengrond kan, afhankelijk van het natuurdoeltype wel stikstofgevoelig zijn. Deze reductie is echter op de kaart verschenen vanwege klimaataanpak. Veengrond stoot grote hoeveelheden CO2 uit. Het is correct dat er uit zee geen NH3 komt, dat wordt ook niet (meer) gesteld.

42. De hele EHS is ook aangemerkt voor 95% ook onzorgvuldig.

Daar zijn wij het mee eens.

43. Als Vlieland niets hoeft moeten andere gebieden dan extra?

Fryslân heeft aangegeven de kaart terzijde te schuiven en vast te blijven houden aan het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof als basis voor gesprekken met de sectoren. In het UPS is geen gebiedsgerichte opgave voor Vlieland opgenomen, met een generieke reductie van 25% zal ook Vlieland aan de doelen van de wet voldoen.

44. Hoe kan er overschrijding zijn op Vlieland als daar geen vee is?

Overschrijding kan veroorzaakt worden door activiteiten op grotere afstand zoals zeescheepvaart, buitenland en veehouderijen en industrie op het vasteland.

45. Hoeveel van de 25% reductie hebben we vandaag al gehaald? Ik denk dat we al over de 70% zijn van af 1990. Dat kan dan wel 10% van de 25% zijn.

Het is op dit moment niet exact duidelijk hoeveel er al gereduceerd is sinds het referentiejaar 2019 (UPS) of 2018 (Rijk). Duidelijk is wel dat er al gereduceerd is, schattingen zijn ca 5%. Deze, sinds het referentiejaar al behaalde reductie, kan dus afgehaald worden van de reductiedoelstelling.

46. En als de bedrijfsgebouwen in andere zone vallen dan de grond welke telt dan?

Deze vraag gaat ook over de kaart van de minister. Fryslân heeft aangegeven de kaart terzijde te schuiven en vast te blijven houden aan het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof als basis voor gesprekken met de sectoren. In het UPS is minder sprake van verschillende zones.

47. AERIUS/OPS werkt met gegevens uit 2017 en 2018. Inmiddels is er veel veranderd in de samenstelling van de veestapel. Heeft dit een reducerend effect op de gevraagde N-reductie?

Over het algemeen wordt gerekend met cijfers van twee jaar geleden. Verlagen in de emissies door b.v. afname van de veestapel zijn na twee jaar zichtbaar in AERIUS.

48. Die kaart zorgt wel voor zenuwachtige banken en dat is niet handig wanneer je nog voor een bedrijfsovername zit. Of bezig bent met een innovatie!

Daar zijn wij het mee eens.

49. Bij Duitsland horen is pas echt een voordeel!

Duitsland heeft een minder knellend stikstofbeleid dan Nederland, dat komt doordat de emissies (gemiddeld per km²) bijna de helft lager zijn dan in Nederland. Toch voert ook Duitsland stikstofemissie reducerend beleid.

Nationaal Programma Landelijk Gebied

50. Hoe kunnen boeren voor de nitraat verantwoordelijk worden gesteld als zij aantoonbaar geen fosfaat uitstoten (onderzoek G Rotgers landelijk over deze uitstoot c.q. uitspoeling) terwijl we allemaal weten dat in de geloosde vervuiling tegen betaling door o.a. de industrie en huishoudens veel organisch afval zit wat bij zakken naar grondwater zuurstofloos wordt, en dan nitraat vormt. Kijk maar naar de analyses van fosfaat van oppervlaktewateren in de randstad: veel vervuilerd dan bij ons in de polder. Ook dit is oplichting en manipulatie. Wie heeft de herkomst van nitraat in grondwater aan boeren eigenlijk bewezen? Ik heb gezien dat ook dat berekenen via een model gaat als AERIUS waarvan elke validatie ontbreekt.

De mening dat boeren geen fosfaat uitstoten kunnen wij niet onderschrijven. Nitraat in grondwater wordt niet met AERIUS berekend. Wel is duidelijk dat de herkomst van nitraat voor een groot deel afkomstig is uit bemesting. De nitraatkaart van RIVM geven een het beeld dat met name in gebieden met veel landbouwactiviteiten een nitraatprobleem kennen; [Nitraatkaart van Nederland | RIVM](#)

- 51. Hoe kan het dat natuurgebieden met weidevogeldoelstelling een reductie ligt van 95%? Dan haal je dus nooit je doelstelling. Bij ons in het gebied wordt al 25 jaar door het RIVM de waterkwaliteit gemeten, schoner kan niet. Wordt daar wel naar gekeken?**
Deze vraag gaat ook over de kaart van de minister. Fryslân heeft aangegeven deze kaart terzijde te schuiven en vast te blijven houden aan het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof als basis voor gesprekken met de sectoren.
- 52. Het AERIUS-rapport vermeldt ook dat de stikstofgevoelige gebieden de hoogst uitspoeling van stikstof en aluminium heeft. Meer stikstofgevoelige gebieden leidt dus tot verzuring en verslechtering van het grondwater. Hoe lost de provincie dat op?**
Bij ons is geen rapport bekend waaruit blijkt dat stikstofgevoelige gebieden de hoogste uitspoeling van stikstof en aluminium zou hebben. Wel kan gesteld worden dat op plaatsen waar weinig vegetatie is die stikstofdeposities opnemen deze uit zullen spoelen, de gebieden maken zelf geen stikstof.
- 53. Wat is de referentie voor de NPLG?**
Als referentiejaar voor de stikstofuitstoot wordt door minister v/d Wal 2018 aangehouden. In ons eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof wordt uitgegaan van referentiejaar 2019.

Gebiedsgerichte Aanpak (GGA)

- 54. Hoe denken jullie überhaupt nog draagkracht vanuit de sector te krijgen?**
Wij hopen in goed overleg met de sectoren tot een plan te komen. Door gebruik te maken van eenvoudige maatregelen, natuurlijk verloop en innovatie zal volgens de Friese aanpak, op basis van vrijwilligheid al voldoende reducties bereikt kunnen worden.
- 55. Graag héél Friesland eerlijk benaderen. Dus ook ZO Fryslân!**
Via een objectieve en onafhankelijke beoordeling zijn reductiepercentages vastgelegd om te kunnen voldoen aan doelstellingen in de wet. Er is naar ons oordeel geen sprake van een onevenredige behandeling, wel is duidelijk dat er een grote opgave ligt in ZO Fryslân.
- 56. Praten jullie alleen met de LTO of ook met boeren die geen lid zijn van de LTO?**
Onze dialoogpartners zijn veel breder dan alleen de LTO. Hier zijn naast LTO Noord ook NMV, AJF, Farmers Defence Force, Dutch Dairymen Board, Het Friesch Grondbezit, Kollektiven beriid Fryslân, Feriening BiologyskeBoeren Fryslân, Netwerk Grondig, Agractie vertegenwoordigd. In de Gebiedsgerichte aanpak kunnen ook individuele boeren meedenken.
- 57. Gedeputeerde Hoogland zegt dat het nu niet het moment is om met keukentafelgesprekken aan de slag te gaan. Maar hoe eerder, hoe sneller er duidelijkheid komt.**
Zeker, hoe eerder hoe beter. Gesprekken die gevoerd kunnen worden, worden nu ook al gevoerd maar helaas zijn deze gesprekken niet overal mogelijk op dit moment.

- 58. Er ligt nu een stikstofplan voor ZO-Friesland, welk landbouwplan is er voor ZO-Friesland?**
Er ligt een uitvoeringsprogramma voor heel Fryslân. In heel Fryslân is het van belang dat de maatregelen samen opgaan met het zoeken naar perspectief voor de landbouw.
- 59. Recreatie is wel een ding mensen met honden deze beesten produceren wel 188 miljoen ton poep.**
Het vermestend effect van hondenpoep kan heel lokaal een effect hebben. Wel is duidelijk dat er geen grote emissies uit hondenpoep plaatshebben, er verdampt veel minder NH3 uit hondenpoep dan uit koeienmest, zeker als deze vermengd is met de urine.
- 60. Recreatie (dus alle motorbootjes) wordt niet meegeteld maar wel meegenomen bij de meetpunten en zo denken jullie onder de KDW te komen?**
Recreatievaart is een relatief geringe oorzaak van stikstofdepositie. Niettemin wordt deze bij de aanpak meegenomen in de sector mobiliteit.
- 61. Hoe wordt er omgegaan met de zones rondom de niet stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden? Daar reduceren voegt toch niets toe?**
Deze vraag gaat ook over de kaart van de minister. Fryslân heeft aangegeven de kaart terzijde te schuiven en vast te blijven houden aan het eigen Uitvoeringsprogramma Stikstof als basis voor gesprekken met de sectoren. Het Friese UPS kent die zones niet.
- 62. Het gaat elke keer over gebieden maar hoe groot wordt/is een gebied?**
Het gebied waar reductie behaald moet worden is erg afhankelijk van hoe groot het verschil is tussen de echte depositie in dat gebied en de KDW. Het UPS houdt rekening met 25% generieke reductie in heel Fryslân. Daarmee vallen 8 van de 11 Friese stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden binnen de KDW. Voor de overige 3 Natura 2000-gebieden is dat dan nog niet het geval en zijn aanvullende stikstofreducerende maatregelen nodig. Dit betreft het Drents Friese Wold, Fochteloerveen en Rottige Meenthe en Brandemeer.
- 63. Hoe kun je verplaatsen, als degene die weg moet een beroepsverbod krijgt.**
Het beroepsverbod gold alleen voor de MGA1 regeling. Bij nieuwe regelingen zal dat beroepsverbod niet meer gelden.
- 64. 25% reductie is al te behalen met MgCl in de mest en dat weet de provincie ook.**
MgCl toevoegen aan mest kan zeker een onderdeel van de oplossing zijn en maakt al onderdeel uit van de "laaghangend fruit aanpak" van de noordelijke provincies. Hoe groot de reductie is en waar het toegepast kan worden is nog onderdeel van een onderzoek.
- 65. Blijft de provincie Fryslân over de sector praten in plaats van echt met de sector? Waarom is met de oplossingen die door de sector zijn aangedragen niets gedaan?**
Wij zijn al geruime tijd met partijen uit de sector in gesprek, ook over het Uitvoeringsprogramma stikstof. Voor gedetailleerdere aanpak praten wij graag met kleinere groepen in de gebieden. De "laaghangend fruit aanpak" van de noordelijke provincies is ook met de sector besproken.

66. Volgens mij zijn er al heel wat berekeningen waaruit blijkt dat innovatieve oplossingen veel goedkoper zijn dan wat de overheid wil. Echter het lijkt erop dat onze overheid hier niet naar wil luisteren. Hoe kan dat toch? Wat zit hierachter?

Wat betreft de innovatieve oplossingen zijn wij het eens en het Uitvoeringsprogramma Stikstof van Fryslân biedt zeker ruimte om met innovatie emissies te reduceren.

67. Blijft de provincie Fryslân geen beeld verkrijgen van de aantoonbare behaalde resultaten in de afgelopen 25 jaar? Dit door innovaties en technieken waar vele miljoenen in zijn geïnvesteerd. Waarom gaat de provincie Fryslân zich niet verdiepen in huidige innovaties in de veehouderij voor de stikstofoplossing met een daarvoor benodigde reële implementatie- en monitoringstermijn?

Provincie Fryslân is bekend met het feit dat sectoren sinds 1990 al fors uitstoot gereduceerd hebben. Ook kijken wij naar de nieuwste innovaties. In het Uitvoeringsprogramma Stikstof van Fryslân is zeker ruimte om met innovatie emissies te reduceren.

68. Ja, boven Leeuwarden mag men rustig doorgaan, terwijl ZO Friesland mag uitgerookt worden. Klopt dit en zo ja, vanwaar dit verschil?

Nee, dit klopt niet. Heel Fryslân valt in de 25% generieke reductie volgens ons Uitvoeringsprogramma Stikstof. In ZO Fryslân is een extra opgave omdat daar de problematiek groter is.

69. Hoe kun je met mensen in gesprek gaan over de manier waarop je doelen wilt halen (het HOE) als de doelen op zich, en de berekeningen die daaraan ten grondslag liggen, ter discussie staan omdat er geen openheid is en het niet overeenkomt met de natuurkundige en scheikundige wetten?

De stikstofproblematiek is gestoeld op de wetenschappelijke consensus dat sommige natuurtypen geschaad kunnen worden door een overmaat van stikstof. Zo is ook duidelijk dat Nederland de hoogste uitstoot per vierkante km heeft van heel Europa.

70. Wanneer is er nu eens iemand die ook eens aangeeft hoe onze boeren bestaansrecht kunnen blijven houden, o.a. om voldoende inkomen te behouden om alle wensen te kunnen (blijven) uitvoeren? En dan niet van die "niche"-ideeën die maar voor een enkeling is weggelegd.

Een terecht punt. Minister Staghouwer moet op korte termijn de kamer informeren over werkelijk perspectief voor de landbouw.

Vergunningen/ PAS/ juridisch

71. Zijn verleende vergunningen nog wat waard of gooien we die ook gewoon op de schroot hoop?

Verleende vergunningen zijn niet waardeloos als ze onherroepelijk zijn. Een vergunning kan alleen worden vernietigd als specifieke gronden worden aangedragen per vergunning.

- 72. Hoe zit het met de 25 km rondom de Natura 2000-gebieden, zijn daar wel vergunningen mogelijk?**
Op dit moment is vergunningverlening moeizaam door oplopende jurisprudentie (gerechtelijke uitspraken) en de 25km afstandsgrens. Onmogelijk is het echter zeker niet, wel erg lastig en onzeker wat betreft de houdbaarheid van de vergunning.
- 73. Gaat de vergunningverlening hier mee op stoom komen? Woonwijken hebben ook katten die nabijgelegen natura2000-gebieden bedreigen.**
De stikstofaanpak is van groot belang voor toekomstige vergunningverlening. Het zal echter nog wel even duren, is de verwachting, voor vergunningverlening weer eenvoudiger wordt. Daarvoor zullen we toch echt eerste vergunde ruimte moeten creëren en dit kan alleen door stikstof te reduceren. Daar waar katten, of andere dieren een bedreiging vormen voor de instandhoudingsdoelen bestaan mogelijkheden in te grijpen.
- 74. Moet er voor die innovaties dan niet nieuwe vergunningen aangevraagd worden?**
Niet per definitie. Op dit moment is er geen vergunningplicht voor intern salderen. Blijft een bedrijf binnen de hoeveelheid vergunde uitstoot dan hoeft er (op dit moment) geen vergunning aangevraagd te worden. De situatie kan wel door de provincie getoetst worden maar deze aanvraag wordt dan 'positief geweigerd' (= de positieve weigering).
- 75. Hoe wordt er omgegaan met de juridische houdbaarheid van managementmaatregelen?**
Dat is nog wel een puzzel. Duidelijk is dat managementmaatregelen emissies kunnen reduceren. Of en hoe dan voldaan kan worden aan de benodigde "geborgde reductie" is nog niet duidelijk. Mogelijk zal aangescherpte regelgeving hier een bijdrage kunnen leveren zoals BBT (Best Beschikbare Techniek) dat bij industrie doet. Reducties door managementmaatregelen inzetten voor verruiming van de veestapel is op dit moment inderdaad niet mogelijk. Dat komt doordat het een ondernemer altijd vrijstaat om te stoppen met die managementmaatregel waardoor juridische borging niet mogelijk is.
- 76. Provincie Overijssel wil PAS-melders helpen en stikstofruimte opkopen om PAS-melders te legaliseren. Gaat Friesland dat ook doen?**
Fryslân beschikt op dit moment niet over budget om saldo te kopen voor de legalisatie van PAS-melders. Wij zouden dat wel graag gaan doen en hebben het Rijk herhaaldelijk om budget gevraagd.
- 77. Is referentiejaar 2018 ten opzichte van vergunde dieraantallen of feitelijke aantallen?**
2018 als referentiejaar gaat over de toen daadwerkelijk uitgestoten emissies (daarmee gaat het dus over feitelijke aantallen).
- 78. Reductie is ten opzichte van 2018. Wat zijn vergunde MB-vergunningen afgegeven na 2018 waard? Hoe sterk zijn die?**
Een onherroepelijke vergunning is niet minder sterk als deze na 2018 is afgegeven.

79. Is er een verschil tussen vergunningsruimte en stikstofproductie? Hoe zit dat met de stikstof doelen?

Vaak is de vergunde uitstoot (zowel bij agrarisch als industrie) hoger dan de daadwerkelijke uitstoot. De doelen zijn gericht op 2018 als referentiejaar en gaat over de toen daadwerkelijk uitgestoten emissies.

80. AERIUS zou aangepast worden voor extern salderen. Is dat al gebeurd?

AERIUS wordt jaarlijks aangepast en er zou een handreiking komen hoe om te gaan met randeffecten bij extern salderen en de 25km afstandsgrens. Deze handreiking voor externe saldering is er nog niet en ook is door LNV niet gecommuniceerd wanneer deze er wel zal zijn.

81. Worden er nu vergunningen verleend met extern salderen?

Ja.

82. Wat is het risico van niet gerealiseerde latente ruimte?

Het risico is dat als deze alsnog gerealiseerd wordt de stikstofemissies toenemen terwijl deze moeten dalen.

83. Extern salderen dus stikstof van boeren inruilen voor ruimte van andere uitstoters, zoals bedrijven en industrie en woningbouw is voor de EU verboden. Trekt Nederland zich niets aan van de EU-wetgeving?

Deze stelling is onjuist. Extern salderen is niet verboden.

84. Juridisch/fiscaal bestaan er geen stikstofrechten. Dat wil niet zeggen dat er juridisch niet gehandeld kan worden in depositie.

Dat is correct.

85. PAS-melders kunnen gelegaliseerd worden vanuit opkoopregeling niet gerealiseerde latente ruimte, zo simpel kan het zijn.

Dat is in onderzoek momenteel. De wens om dat te doen is er, er lijken echter wel juridische bezwaren aan te kleven.

86. Hoe komt het met bedrijven die nieuwbouw hebben gepleegd en dus geen referentie aantallen hebben en sindsdien niet zijn gegroeid, Geen PAS-melding hebben of NB-vergunning?

Dat is sterk afhankelijk van hoe de toestemming voor de uitstoot of dieren nu geregeld is. Ieder werkend bedrijf zou een referentiesituatie moeten kunnen bepalen.

87. Een vervuiler "ruimte" geven met als compensatie ingeleverde ruimte van ex boeren is verboden in de verdragen van de EU over de plicht vervuiling en uitstoot te verminderen.

Alle sectoren dienen hun emissie te reduceren. Het is niet zo dat ruimte van (ex) boeren gebruikt wordt om andere sectoren te laten groeien.

88. Latente ruimte zit ook niet in de uitstoot berekeningen volgens mij, die is waardeloos.

In AERIUS zit de daadwerkelijke uitstoot, de latente ruimte (die niet wordt uitgestoten) zit er dus niet in. Volgens de beleidsregels extern salderen kan er niet extern gesaldeerd worden met niet gerealiseerde ruimte.

89. Ooit hebben wij dure stikstofrechten gekocht en die hebben we nog niet benut.

Worden die nu afgenomen?

Dat is nog niet duidelijk. Het kan in een dergelijk geval wel van belang zijn om aan te kunnen tonen dat er betaald is voor de latente ruimte.

Overige

90. Wij (agrarische sector) zitten onder het Europese stikstofplafond, dat hoor ik nergens terug.

Dat is juist. Helaas zegt dat nog niet alles over het behalen van de KDW's in de natuurgebieden.

91. Het begrip natuurherstel is zeer onduidelijk en de zwarte piet wordt wel erg makkelijk gespeeld. Er wordt geen rekening gehouden met de uitstoot die de agrarische sector heeft en wat de agrarische sector weer opneemt c.q. verwerkt. Dat laatste onderdeel wordt voor het gemak vergeten en dat is een zeer kwalijke zaak, want per saldo dragen wij niet hetgeen bij wat beweerd wordt.

Er wordt wel rekening gehouden met deposities die op de agrarische gronden neerkomen en weer worden opgenomen in gewassen. Deze informatie wordt in AERIUS meegenomen.

92. Uit het circuit is bekend dat de provincie niet gebruik heeft gemaakt van de aankoopmogelijkheid van minimaal twee piekbelasters. Mogen we weten wat daar de reden van is?

Alle aankoop die we kunnen doen en waar de financiële middelen voor zijn worden gedaan. Helaas gaat het dan maar om een gering aantal. De sterk beperkende regels die eerdere aankoopregelingen hadden maakte dat verschillende aankopen niet door konden gaan, dat hadden wij ook graag anders gezien.

93. Hoeveel bedrijven zijn met de vorige opkoopregeling opgekocht en zijn die procedures al afgerond?

Er zijn nog geen bedrijven opgekocht. Met 1 of 2 bedrijven hopen wij binnenkort af te kunnen ronden en tot aankoop over te kunnen gaan.

94. Landschapsgrond rechtstreeks afwaarderen wordt door de EU gezien als staatssteun en door de banken als waardedaling van het onderpand met alle gevolgen van dien. Is hier formele helderheid op? Hoe kijkt de fiscus naar de afwaardering?

Hier is nog geen helderheid over.

95. Waarom is het geld nog niet beschikbaar van de overheid?

Er heeft nog geen decentralisatie van geld plaatsgevonden naar de provincies, anders dan voor de natuuraanpak. Wij hopen dat daar snel verandering in komt. Wij verwachten inmiddels snel na de zomer de eerste financiële middelen van het Rijk.

96. Van de EU mag je voedselproductie niet subsidiëren en dus ook niet technische innovaties. Natuur, daar mogen wel miljoenen heen en dat gebeurt ook.

Natuur wordt gezien als een maatschappelijke taak en is daarmee wel subsidiabel. Economische activiteiten (zoals landbouw) zijn niet subsidiabel. Of daarmee ook innovaties ter verkleining van het stikstofprobleem niet subsidiabel zijn wordt nog onderzocht.

97. In het AERIUS-rapport staat dat de rekenmodellen die gebruikt zijn voor 30% betrouwbaar zijn (blz. 35). Er wordt nergens vermeld wat onze gewassen opnemen van de uitstoot. Ook vermeldt het rapport dat de deposities voortdurend fluctueren. Er wordt ook gemeten met verschillende maten. Verkeer 5 km, individuele projectberekening 25 en voor de agrarische sector staat geen afstand vermeldt. Hoe verklaart u dit?

Het is hier niet geheel duidelijk welk rapport hier bedoeld wordt. In AERIUS wordt rekening gehouden met het feit dat een aanzienlijk deel van de deposities dicht bij de bron neerkomen en daarmee op het eigen boerenland. Er is geen verschil in rekenafstand tussen verkeer en andere activiteiten, alles wordt op dit moment op 25km afgekapt.

98. Wat gebeurt er als we geen derogatie meer krijgen vanaf heden, hoe staat dat in verhouding met de huidige doelstellingen?

Bij het stoppen met derogatie is het de verwachting dat dit voor een reductie van de emissies zal zorgen.

99. Is stikstofruimte verhandelbaar? Kun je het in stikstofbanken stoppen? Is dat allemaal al juridisch geregeld?

Stikstofruimte is verhandelbaar tussen ondernemers. Overheden kunnen stikstofruimte in stikstofbanken stoppen. Bij de opstelling van stikstofbanken wordt de werking/ het doel van de bank juridisch vastgelegd.

100. Hoe moet ik me de stikstofbank voorstellen? Zijn dat bedrijven die klaar zitten om te stoppen als de stikstof ergens anders nodig is?

Stikstofruimte kan in de stikstofbank opgeslagen worden voor andere doelen, meest gebruikelijk is woningbouw maar ook andere doelen (niet commercieel) zijn mogelijk. Opgeslagen ruimte betreft al gestopte bedrijven.

101. Hoe zeker zijn de budgetten? De economen zeggen dat er bezuinigingsrondes aan komen.

Er is al wat van het stikstofbudget afgehaald vanwege bezuinigingen. Er staat nog 24,3 miljard voor het realiseren van stikstofreductie in Nederland.

Kijk voor meer informatie over stikstof op:

- www.fryslan.fr/stikstof
- www.rivm.nl/stikstof
- www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/informatiepunt-stikstof-en-natura-2000/helpdesk/
- <https://www.aanpakstikstof.nl>